

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.5.14>

СТРЕМЕНОВСЬКИЙ С.М.

**ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ
В УМОВАХ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ****PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF DIGITAL HUMAN RIGHTS
IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF MODERN STATES**

У статті здійснено загальнотеоретичний аналіз проблем правового регулювання цифрових прав людини в умовах розвитку сучасних держав і показано, що цифровізація не формує паралельної системи прав, а змінює умови їх здійснення та механізми гарантування. Обґрунтовано, що масові платформи, великі дані, штучний інтелект, біометрія, хмарні сервіси та автоматизовані рішення створюють нове соціальне середовище, у якому традиційні права реалізуються і порушуються в інших формах та за участі нових центрів впливу. Визначено наявні прогалини саме на рівні теорії держави і права, серед яких нечіткість поняття «цифрові права людини» та його відмежування від суміжних категорій; відсутність системної класифікації цифрових прав і їх зв'язку з «класичними» правами; проблеми критеріїв допустимого втручання та принципу пропорційності в алгоритмічних практиках; недостатність гарантій проти алгоритмічної дискримінації, профілювання й маніпуляції; ускладнення ефективного захисту через транскордонність порушень і технічну складність доказування. Аргументовано подвійне розуміння цифрових прав як онлайн-виміру здійснення основоположних прав і як нових правомочностей-інструментів, серед яких контроль даних, доступ до платформ тощо. Окремо наголошено, що доступ до Інтернету доцільно трактувати як похідну гарантію інших прав, а його зміст розкривати через вимірювані стандарти такі як інфраструктурна та економічна доступність, недискримінаційність, достатня якість, процедурні гарантії обмежень. Зроблено висновок, що цифрові права слід розглядати як елемент еволюції правового статусу особи та механізму правового впливу. Показано кризу договірної моделі приватності та формалізації згоди, а також поліцентричність цифрового регулювання і владу платформ, що ускладнює персоніфікацію відповідальності й судовий контроль. Зроблено висновок про фрагментарність чинних регуляторних підходів і необхідність оновлення теоретико-правових орієнтирів гарантування цифрових прав на основі добросовісності, пропорційності, мінімізації втручання та підзвітності. Сформульовано комплексний перелік проблем правового регулювання цифрових прав людини в умовах розвитку сучасних держав та охарактеризовано сутність і значення кожної з них.

Ключові слова: права людини, цифровізація, сучасні держави, цифрові права людини, приватність, дискримінація, нерівність, теорія права.

The article provides a general theoretical analysis of the problems of legal regulation of digital human rights in the context of the development of modern states and shows that digitalization does not form a parallel system of rights, but changes the conditions for their implementation and mechanisms for guaranteeing them. It is substantiated that mass platforms, big data, artificial intelligence, biometrics, cloud services and automated solutions create a new social environment in which traditional rights are implemented and violated in other forms and with the participation of new centers of influence. The existing gaps are identified precisely at the level of the theory

of state and law, including the vagueness of the concept of "digital human rights" and its separation from related categories; the lack of a systematic classification of digital rights and their connection with "classical" rights; the problems of the criteria for permissible intervention and the principle of proportionality in algorithmic practices; the lack of guarantees against algorithmic discrimination, profiling and manipulation; the complication of effective protection due to the cross-border nature of violations and the technical complexity of proof. The dual understanding of digital rights as an online dimension of the exercise of fundamental rights and as new empowerment-tools, including data control, access to platforms, etc., is argued. It is separately emphasized that access to the Internet should be interpreted as a derivative guarantee of other rights, and its content should be disclosed through measurable standards such as infrastructure and economic accessibility, non-discrimination, sufficient quality, procedural guarantees of restrictions. It is concluded that digital rights should be considered as an element of the evolution of the legal status of a person and a mechanism of legal influence. The crisis of the contractual model of privacy and formalization of consent is shown, as well as the polycentricity of digital regulation and the power of platforms, which complicates the personification of responsibility and judicial control. The conclusion is made about the fragmentation of current regulatory approaches and the need to update the theoretical and legal guidelines for guaranteeing digital rights based on good faith, proportionality, minimization of interference and accountability. A comprehensive list of problems of legal regulation of digital human rights in the conditions of development of modern states is formulated, and the essence and significance of each of them is characterized.

Key words: *human rights, digitalization, modern states, digital human rights, privacy, discrimination, inequality, theory of law.*

Актуальність теми. У XXI столітті цифрова трансформація держави, економіки та повсякденних практик людини об'єктивно змінює технічні способи комунікації й обігу інформації та специфіку правового статусу особи. Сьогодні такі питання правового регулювання як обробка даних, електронна ідентифікація, онлайн-сервіси, кібербезпека, алгоритмічні рішення утворюють самостійний комплекс проблем на перетині теорії права, конституціоналізму, прав людини та доктрини сучасної державності. Розвиток цифрових технологій, масові платформи, великі дані, штучний інтелект, біометрія, хмарна інтернет-інфраструктура, цифрові реєстри, автоматизовані системи прийняття рішень сукупно створюють якісно нове соціальне середовище, у якому традиційні правові категорії як свобода, приватність, гідність, рівність, справедливий суд, недоторканність житла, свобода вираження поглядів, власність реалізуються і порушуються у нових формах, із новими суб'єктами впливу та з новими ризиками. У цих умовах виникає питання, чи здатні існуючі теоретико-правові конструкції та методи правового регулювання забезпечити належний рівень гарантій прав людини у цифровому вимірі. Тому, необхідне переосмислення базових принципів, механізмів і меж юридичного впливу, включно з переоцінкою ролі держави та права.

Стан дослідження. Тією чи іншою мірою проблематика правового регулювання цифрових прав людини в умовах розвитку сучасних держав була предметом дослідження ряду науковців, серед яких, насамперед, треба назвати наступних: О.П. Андрущенко, Ю.І. Зайченко, К.О. Калаченкова, М.І. Козюбра, Т.В. Михайліна, С.В. Перемот, В.А. Серьогін, В.М. Співак, Л.А. Улашкевич та інші. Попри наявність значного масиву досліджень у сферах інформаційного права, захисту персональних даних, кібербезпеки, медіаправа та цифрового врядування, на рівні загальної теорії держави і права зберігається низка невирішених питань: 1) понятійна визначеність категорії «цифрові права людини» та її відмежування від суміжних понять; 2) класифікація цифрових прав і встановлення їх системного зв'язку з «класичними» правами; 3) критерії допустимості втручання держави і приватних суб'єктів у цифрові права та зміст принципу пропорційності в алгоритмічних практиках; 4) юридичні гарантії проти алгоритмічної дискримінації, цифрового профілювання та маніпуляції інформацією; 5) забезпечення ефективних засобів правового захисту, коли порушення є транскордонним, а доказова база – технічно складною або контролюється приватним оператором. Недостатність саме загальнотеоретичного опрацювання призводить до фрагментарності регуляторних рішень, що й обумовлює актуальність нашої тематики.

Мета статті – сформулювати перелік проблем правового регулювання цифрових прав людини в умовах розвитку сучасних держав та охарактеризувати сутність кожної з них.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація фактично формує новий простір здійснення прав людини, де значна частина життєво важливих взаємодій відбувається через цифрові інтерфейси та інфраструктури від отримання адміністративних послуг і доступу до освіти чи охорони здоров'я до реалізації свободи слова, участі у публічному житті та економічної діяльності. На теоретичному рівні це загострює проблему співвідношення свободи та безпеки, автономії особи й технологічної детермінованості, формальної рівності та фактичної асиметрії інформації й влади між користувачем та операторами цифрових систем.

Поняття «цифрові права людини» у сучасній науці використовується щонайменше у двох взаємопов'язаних значеннях. По-перше, ним позначають ті права і свободи, реалізація та охорона яких нині істотно залежать від застосування цифрових засобів або мають виражений онлайн-вимір. По-друге, під цифровими правами розуміють більш вузьке коло правомочностей, що сформувалися або набувають рис фундаментальних саме в умовах цифрової епохи. Унаслідок цього до цифрових прав людини відносять як класичні основоположні права, зокрема свободу думки і слова, недоторканність приватного життя, право на інформацію, участь в управлінні публічними справами тощо, так і новітні правові вимоги на кшталт права на анонімність та права на доступ до мережі Інтернет [1, с. 19]. Наведене подвійне розуміння є принципово важливим, адже воно дозволяє відмежувати цифровізацію як спосіб здійснення права від цифровізації як джерела нових правомочностей. Таким чином, подвійність тлумачення терміна «цифрові права людини» відображає реальну складність предмета, адже права водночас цифровізуються через зміну способів здійснення і породжуються цифровим середовищем через нові типи загроз і залежностей.

У сучасній доктрині все виразніше окреслюють коло так званих цифрових прав, до яких зазвичай відносять наступні: право на отримання та використання інформації; право на доступ до цифрових платформ, сервісів і технологій; право на охорону персональних даних (зокрема біометричних) і приватності; право на реалізацію свободи зібрань та свободи об'єднань у мережевому середовищі; право на цифрову освіту і доступ до цифрових знань; права, пов'язані з охороною генетичної інформації; права участі в цифровому майновому обороті; право на можливість реалізовувати особисті, соціальні, економічні, політичні та культурні права за допомогою нових технологічних платформ. Отже, загальновизнані права і свободи людини не зникають, однак зазнають переосмислення, оскільки вони набувають нових проявів, уточненого змісту та диференціюються на правомочності, безпосередньо зумовлені процесами цифровізації. Одним предметом наукових дискусій залишається питання доступу до мережі Інтернет. Частина авторів обстоює позицію про доцільність виділення такого доступу як самостійного цифрового права. Інші вказують, що на рівні доктрини статус права на Інтернет не є усталеним. Зокрема, звертається увага, що доступ до Інтернету складно обґрунтувати як універсальне природне право, притаманне людині в силу її природи, оскільки людство тривалий час існувало без Інтернету без шкоди для людської сутності, а в перспективі цей інструмент може бути замінений ефективнішими технологіями [2, с. 6].

Таким чином, цифрові права та цифровізація змінює спосіб реалізації вже відомих прав. Відповідно до цього, слід зауважити, що кожен технологічну новачку не можна проголошувати новим окремим суб'єктивним правом. Тож, в контексті загальної теорії права продуктивно розглядати доступ до Інтернету як похідну (інструментальну) гарантію інших прав, адже через цифрові канали люди навчаються, працюють, отримують послуги та взаємодіють з державою. Відсутність доступу або його недоступність через ціну, дискримінацію чи територіальну нерівність стає системною перешкодою для реалізації комплексу прав і потребує правового реагування. Якщо доступ до Інтернету визнавати саме гарантією, його зміст слід визначати через вимірювані стандарти, а саме фізичну наявність інфраструктури, прийнятну вартість, недискримінаційність, достатню якість з'єднання та процедурні гарантії обмежень. Отже, цифрові права доцільно розуміти як систему правомочностей і гарантій, що забезпечує сучасний спосіб здійснення традиційних прав у цифровому середовищі, а саме право на Інтернет як інструмент подолання цифрової нерівності та реалізації позитивних обов'язків держави.

Запропоновані чинним законодавством способи захисту дедалі частіше виявляються недостатніми та не відповідають темпам і складності сучасних суспільних процесів, унаслідок чого постає потреба переосмислення як самих механізмів правового регулювання, так і рівня професійної правосвідомості загалом. Аналізуючи наявні норми й підходи до регулювання відносин приватності, В. Харцог і Н. Річардс обґрунтовано підкреслюють: звужений, «мінімалістичний» набір правил фактично створює надмірну свободу для компаній, чия бізнес-модель полягає у максимальному вилученні економічної цінності з персональних даних користувачів. Водночас

доктрина «повідомлення та вибору» (notice and choice) зводить ключові умови отримання інформаційних послуг до малопомітних договірних положень, що «заховані» в кінці стандартних форм і викладені дрібним шрифтом, чим послаблюється реальна здатність особи усвідомлено впливати на долю власних даних [3, с. 1193]. Наведена позиція має принципове теоретико-правове значення, оскільки демонструє типovu для цифрової епохи кризу договірної моделі забезпечення приватності. Формальна наявність згоди та інформування не тотожна реальному самовизначенню особи. У контексті загальної теорії права це свідчить про розрив між юридичною формою, тобто текстом договору, процедурою погодження і соціальною функцією права приватності як інструменту охорони автономії, гідності та безпеки людини в інформаційному середовищі. Відповідний розрив підсилюється структурною асиметрією сторін, де користувач діє в умовах дефіциту часу, інформаційної перевантаженості та фактичної безальтернативності сервісів, тоді як суб'єкт обробки даних володіє ресурсами, технологічно перевагою та можливістю конструювати правила гри. Звідси випливає, що ефективність захисту персональних даних не може зводитися до механічного накопичення заборон чи до формального розширення текстів політик конфіденційності. Більш перспективним видається перехід від логіки перекладання відповідальності на користувача, який підписує за замовчуванням до логіки підвищеної відповідальності сильнішої сторони та запровадження таких юридичних конструкцій, які обмежують можливість експлуатації людини через складність, непрозорість і маніпулятивність умов. У теоретичному вимірі йдеться про необхідність зміщення акценту з індивідуальної згоди як універсального виправдання обробки даних – на принципи добросовісності, пропорційності, мінімізації втручання та підзвітності як критерії правомірності цифрових практик.

Нині фактично кожна людина усвідомлює, що використання глобальної мережі може супроводжуватися ризиками порушення прав і свобод у процесі застосування веб-технологій. Такі ризики нерідко зумовлюються неналежними діями суб'єктів, які взаємодіють у межах різних юрисдикцій та відрізняються рівнем правової, політичної й інформаційної культури. Як справедливо зазначають дослідники, поява Інтернету не породила принципово нових моделей людської поведінки і здебільшого вона відтворює ті самі соціальні практики, що існували й раніше. Водночас істотно трансформувалися масштаби та наслідки таких дій, а також ускладнилися питання їх правового врегулювання [4, с. 2]. Цифровий ризик для прав людини полягає не в появі принципово нових мотивів чи якостей людини, а в тому, що Інтернет змінює саму сутність взаємодії. Всі прояви недобросовісності, агресії, дискримінації чи маніпуляції в мережі стають швидшими, масштабнішими й тривалішими. Одна помилка або навмисне порушення легко набуває транскордонного характеру та довго існує через копіювання, індексацію й архівування. Через це зв'язок між вчинком і його правовими наслідками ускладнюється, а традиційні засоби захисту такі як позов, спростування, видалення, компенсація не завжди реально відновлюють порушене право. Також важливо наголосити, що цифровий простір є поліцентричним, адже одночасно діють національні правопорядки, наднаціональні стандарти та приватні правила платформ, наприклад, умови користування, модерація, алгоритмічні політики, а також технічні стандарти, які фактично регулюють поведінку. Тому на реалізацію прав людини впливають саме приватні оператори інфраструктури та сервісів, які визначають доступ, видимість контенту й інформаційні пріоритети через алгоритми, що означає відсутність повного державного контролю.

Зокрема, Д. Свантессон зауважує, що через (принаймні частково) нездатність чітко визначити реальну сутність юрисдикційної проблематики регулювання Інтернету часто сприймається або як практично неможливе для впровадження, або як таке, що не має належної нормативної легітимності [5, с. 72].

Виходячи з цього, доцільно резюмувати, що сучасний стан правового регулювання цифрових прав характеризується фрагментарністю та асиметрією. Нормативні приписи нерідко реагують на наслідки технологічних змін, але не завжди охоплюють їх причинні механізми, а саме логіку профілювання, моделі монетизації даних, принципи алгоритмічного ранжування та модерації. У результаті виникають свого роду «сліпі зони» права, коли формально проголошені гарантії приватності, рівності чи свободи слова не забезпечуються належними процедурними інструментами, доказовими можливостями та інституційною спроможністю контролювати технологічно складні рішення. Особливо загрозливими є ситуації, коли втручання у права маскується під нейтральність технологій або під автоматичність рішень, що ускладнює персоналіфікацію відповідальності та оскарження.

Виходячи з усього вищенаведеного вважаємо, що до проблем правового регулювання цифрових прав людини в умовах розвитку сучасних держав відносять наступні: 1) проблема

понятійної визначеності «цифрових прав людини» та їх відмежування від суміжних категорій – сутність проблеми полягає у тому, що термін «цифрові права» використовується в доктрині як для позначення онлайн-виміру здійснення класичних прав, так і для позначення нових правомочностей, що виникають саме у цифрову епоху. Через це виникає змішування рівнів аналізу, у зв'язку з чим право як міра свободи підміняється переліком технологічних можливостей. Значення проблеми в тому, що без чіткої дефініції неможливо коректно визначити предмет правового регулювання, межі втручання та юридичні гарантії; 2) проблема системної класифікації цифрових прав і їх зв'язку з «класичними» правами та свободами – сутність полягає у відсутності єдиних критеріїв, які дозволяють вибудувати цифрові права як систему, а не як випадковий набір правомочностей, приміром, приватність, свобода вираження, доступ до сервісів, контроль даних тощо. Значення проблеми полягає в тому, що відсутність класифікації унеможливує узгоджену модель гарантій. Законодавець реагує на окремі аспекти як витоки даних, шахрайство, але не формує цілісного правового статусу особи в цифровому середовищі; 3) проблема інструменталізації доступу до Інтернету та стандартів його забезпечення – сутність проблеми в тому, що доступ до мережі виступає або як «нове право», або як інструментальна гарантія реалізації комплексу інших прав, як освіта, праця, послуги, участь у публічному житті. Значення цієї проблеми у визначенні позитивних обов'язків держави. Так, без вимірюваних стандартів доступності (інфраструктура, вартість, недискримінаційність, якість, процедурні гарантії обмежень) цифрові права стають декларативними, а нерівність перетворюється на структурну дискримінацію; 4) проблема кризи договірної моделі приватності та формалізації згоди – сутність проблеми полягає у розриві між юридичною формою (згода, політика конфіденційності) та реальним самовизначенням особи, яка діє в умовах перевантаження інформацією, дефіциту часу й фактичної безальтернативності сервісів; 5) проблема «влади платформ» і поліцентричності регулювання (приватне нормотворення як квазіпублічна влада) – сутність проблеми полягає в тому, що реальні умови доступу, видимості контенту, модерації та інформаційних пріоритетів визначаються приватними операторами через правила користування й алгоритмічні політики, які фактично виконують регулятивну функцію; 6) проблема юридичної відповідальності за порушення, зумовлені автоматизованими рішеннями – сутність проблеми в тому, що шкода може виникати не через конкретну індивідуальну дію, а через параметри моделі, логіку ранжування чи сукупність автоматизованих мікрорішень; 7) проблема ефективності засобів правового захисту в умовах транскордонності та технічної складності доказування – сутність проблеми полягає в тому, що порушення цифрових прав легко стає транскордонним і тривалим (копіювання, індексація, архівування), а доказова база часто перебуває під контролем приватного оператора або має технічно складний характер.

Висновки. Отже, можемо підсумувати, що проблеми правового регулювання цифрових прав людини в умовах розвитку сучасних держав мають фундаментальний характер, оскільки стосуються самої здатності права виконувати свою ключову місію, а саме бути мірою свободи, формою справедливості та механізмом обмеження влади у новому технологічному середовищі. Цифровізація створює додаткові можливості реалізації основних прав людини й громадянина, змінює спосіб існування людини у правовій реальності. Цифрова ідентичність, дані, алгоритмічні оцінки та платформи стають інструментами, через які розподіляються можливості, доступи, репутації, ресурси і навіть соціальний статус. Внаслідок цього традиційний підхід, зорієнтований виключно на державу як адресата обов'язків, виявляється недостатнім. Так, у цифровому просторі влада набуває мережевого й гібридного характеру, поєднуючи публічні, приватні та технічні механізми контролю.

Таким чином, теоретико-правове дослідження цифрових прав людини є необхідним для вироблення узгодженої доктрини, здатної з'ясувати, що саме собою становлять цифрові права як складова правового статусу особи, які межі допустимого втручання у ці права зі сторони держави і приватних цифрових суб'єктів, які юридичні гарантії мають бути обов'язковими для алгоритмічних і платформних практик, як має виглядати ефективний засіб правового захисту в умовах транскордонності та інформаційної нерівності сторін. Вирішення цих питань має наукову і безпосередню державотворчу цінність, тобто воно визначає, чи зможе сучасна держава бути справді правовою у цифрову епоху. Тобто такою, що буде цифрову політику навколо людини як найвищої соціальної цінності та навколо права як інструменту стримування будь-якої, у тому числі цифрової, влади.

Список використаних джерел:

1. Разметаєва Ю.С. Цифрові права людини та проблеми екстратериторіальності в їх захисті. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 18–23.
2. Tomalty J. Is There a Human Right to Internet Access? *Philosophy Now*. 2017. Vol. 118. P. 6–8.
3. Richards N., Hartzog W. Privacy's trust gap [Resensio]. *The Yale Law Journal*, 2017. Vol. 126. P. 1180–1224.
4. Galindo F., Garcia-Marco J. Freedom and the Internet: Empowering citizens and addressing the transparency gap in search engines. *European Journal of Law and Technology*. 2017. Vol. 8, No. 2. P. 1–18.
5. Svantesson D. An introduction to jurisdictional issues in cyberspace. *Journal of Law and Information Science*. 2004. Vol. 15. P. 50–74.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.09.2025

Дата публікації: 25.09.2025